

Državna zaščita vojnih invalidov na Slovenskem po prvi svetovni vojni

State protection of war invalids after the first world war in Slovenia

Janja Omejec, Zvonka Zupanič Slavec¹

¹ *Inštitut za zgodovino medicine, Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani, Zaloška 7a, SI-1000 Ljubljana*

Korespondenca/ Correspondence:

Janja Omejec,
e: janja.omejec@gmail.com

Ključne besede:

prva svetovna vojna; vojni invalidi; rehabilitacija; državna zaščita

Key words:

The First World War; war invalids; rehabilitation; state protection

Citirajte kot/Cite as:

Zdrav Vestn. 2016;
85: 204–12

Prispelo: 19. feb. 2016,
Sprejeto: 23. mar. 2016

Izvleček

Vojni invalidi, vojne vdove in njihovi nepreskrbljeni družinski člani so bili trajne žrtve vojne. Prva svetovna vojna je prinesla velike spremembe v organizirano oskrbo in nego vojnih invalidov. Ob prvem povojnem popisu jugoslovanskega prebivalstva leta 1921 so v Sloveniji evidentirali okoli 11.500 invalidov in okoli 31.000 vojnih vdov z okoli 50.000 nepreskrbljenimi družinskimi člani. Popis je opravila strokovna služba Ministrstva za socialno politiko.

Takšno število vojnih invalidov je terjalo učinkovito skrb zanje, saj so predstavljali ne le materialni, ampak tudi moralni in politični problem države. Novejša invalidska zakonodaja je razširila pravice vojnih invalidov ter znatno izboljšala njihov materialni in socialni položaj ter jim zagotovila razne ugodnosti. Predvsem pa je država širila rehabilitacijo invalidov, izvajala delovno terapijo in jih usposabljala za različno delo, tudi v proizvodnji. Nastajalo je tudi vse več ustanov, ki so invalide sprejele v trajno oskrbo.

Abstract

War invalids, war widows and their dependent family members were permanent victims of war. The First World War brought great changes in the organized care and treatment of war invalids. At the first post-war census of the Yugoslav population in 1921, Slovenia recorded around 11,500 people with disabilities and about 31,000 war widows with about 50,000 dependent family members. The census was conducted by a professional service within the Ministry for Social Policy.

The large increase in the number of war invalids demanded more effective care for them, as they represented not only a material but also a moral and political problem to the country. A more recent disability legislation expanded the rights of war invalids and significantly improved their economic and social status and provided them with various benefits. Above all, the country expanded the rehabilitation of persons with disabilities, implemented occupational therapy and trained them for different work, including work in production among other areas. An increasing number of institutions were built that had adopted the disabled into permanent care.

Zdravstveno stanje vojakov po prvi svetovni vojni

Prva svetovna vojna je terjala velik davek za prebivalstvo tudi po že končani vojni. V prvi vrsti je za padlimi vojaki ostalo veliko družin brez očetov, bratov, sinov. Posledice pa so občutili tudi vojni invalidi, civilni vojni invalidi in njihove

družine. Zaradi različnih telesnih okvar ali psihičnih ovir so bili vojni invalidi pogosto na rehabilitaciji ali pa so bili slabše opravilno sposobni in težje zaposljivi, zato so zaradi tega pomanjkanje trpele tudi njihove družine.

Leta 1921 je bilo glede na prvi popis invalidov in vojnih vdov na slovenskem ozemlju 11.467 invalidov in 31.049 vojnih vdov z 49.182 nepreskrbljenimi družinskimi člani. Popis je opravila strokovna služba ministrstva socialne politike. Izhajala pa je iz podatkov, ki so jih pridobili v prošnjah za invalidske podpore, invalidnine in invalidske dodatke. Karsneje je število upadalo, ne samo zaradi umrljivosti ali izboljšanja stanja vojnih invalidov in vdov, ki so se ponovno poročile, temveč tudi zato, ker so ustanovili komisije in invalidsko sodišče za revizijo vseh invalidskih zadev.¹

Na osnovi velikih potreb se je razvil niz različnih ustanov, med katerimi so imele velik pomen rehabilitacijske ustanove, ki so pokrivalo področje fizioterapije in tudi delovne terapije. Leta 1916 so v Ljubljani odprli manjše ortopedске in terapevtske oddelke za invalide dežele Kranjske, istega leta pa naj bi v Kočevju odprli tudi strokovno šolo za lesno industrijo, namenjeno invalidom. Leta 1917 so bile za invalide ustanovljene tudi trgovske šole v Ljubljani ter tečaji na kmetijski šoli v Novem mestu. Leta 1918 je bila odprta obrtna invalidska šola v Ljubljani, kjer so želeli bolnim in invalidnim vojakom ponuditi priložnost, da se ponovno izučijo za svoj poklic, ki so ga opravljali pred vojno, dali pa so jim tudi možnost prekvalifikacije. S tem so želeli izboljšati gmotni položaj vojnih invalidov in bolnikov ter jih vrniti v delovno aktivno populacijo. Usposabljali so jih za poklic ključarja, stavbnika, pohištvenega mizarja, kiparja, zidarja, tesarja, kamnoseka, elektrotehnikarja, čevljarja, krojača, knjigoveza in pletarja. Poleg tega so jih izobraževali tudi v splošnih predmetih, kot so nemščina, slovenščina in računanje. V ustanovi so poleg izobraževanja invalidov skrbeli tudi za izdelavo protez. Priložnost za zaposlitev so dobila tudi dekleta, katerim so ponujali izobrazbo in delavno mesto negovalnega osebja.²

Zavod za slepe v Ljubljani je bil ustanovljen leta 1918, pred tem pa so oslepele Slovence iz prve svetovne vojne v Zavodu za slepe v avstrijskem Grazu oskrbovale redovnice Odilijinega (Tilkinega) zavoda. V Zavodu za slepe v Ljubljani so imeli delavnice za usposabljanje v pletarstvu in ščetarstvu. Leta 1919 je bil na pobudo Slovenskega odbora za invalide pri narodni vladi za Slovenijo (v okviru države SHS) in njenega oddelka za socialno skrbstvo ustanovljen Kuratorij za slepe. Zavod je začel svojo dejavnost v šolskem letu 1919/20. Vanj je prišla večina slepih slovenskih otrok in odraslih, ki so se šolali oz. bili zaposleni v zavodih bivše Avstrije. Kuratorij je odprl dvorazredno osnovno šolo, slepi vojni invalidi so šolo zapustili v šolskem letu 1921/22. Leta 1922 se je Zavod preselil v Kočevje.³⁻⁶ Center slepih, slabovidnih in starejših Škofja Loka je začel s svojo dejavnostjo skrbi za slepe, slabovidne in starejše leta 1937.⁷

Prva svetovna vojna pa je bila na Slovenskem tudi povod za razvoj tehnične ortopedije. Prvi protetik na Slovenskem je bil sicer že v 19. stoletju Jože Veršič (1775–1847).⁸ V Ljubljani sta bili že pred razpadom Avstro-Ogrske dve manjši ortopedski delavnici, med vojno pa je avstrijska vojaška uprava ustanovila in vodila manjšo ortopedsko delavnico v bivši obrtni coni na Mirju. Kmalu po vojni sta odprla v Ljubljani ortopedsko delavnico družabnika Brezovnik in Pušenjak (Slika 1), ki je delovala do spomladi 1920. Ustanovljena je bila tudi Državna protezna delavnica, ki je sprva delovala na Aškerčevi cesti v lesenih barakah, leta 1923 pa se je njena dejavnost, skupaj z invalidskimi učilnicami in delavnicami preselila v Šempetrsko kasarno. Na tej lokaciji je delovala več kot tri desetletja; v letih 1945–1948 kot Ortopedski zavod IV. Armade S.F.J., nato pa pod imenom Ortopedsko podjetje Soča, ki se je leta 1957 preselilo za Bežigrad na Linharto-

Slika 1: Ortopedsko podjetje Brezovnik – Pušenjak s skupino opremljenih invalidov leta 1919. Na sliki je tudi dr. France Jež, pravnik, načelnik Invalidskega odseka pri Ministrstvu za socialno politiko v Beogradu (stoji v zadnji vrsti četrti z leve). (Vir: arhiv URI Soča)

vo cesto. V tem podjetju je bil osrednja osebnost tehnični poslovodja Anton Jež st., ortopedski tehnik.⁹ Pozneje sta bila znana strokovnjaka na tem področju tudi Polde Lampič in Jože Ahčin. Leta 1921 je bila v celjskem Domu invalidov ustanovljena protezna popravljavnica za celjsko, mariborsko in prekmursko področje. Dr. Anton Brecelj (1875–1943), načelnik Invalidskega odseka v Ljubljani, je vzpodbudil za specializacijo medicinske ortopedije mladega češkega zdravnika dr. Franca Minařa (1889–1950), ki je leta 1923 po končanem izobraževanju odprl in vodil prvi ortopedski kirurški pododdelek ljubljanske bolnišnice, imenovan Institut za zdravljenje ortopedskih primerov. Leta 1937 je oddelek prevzel njegov kolega dr. Bogdan Brecelj (1906–1986).¹⁰

Državna zaščita vojnih invalidov v letih 1920–1925

S koncem prve svetovne vojne je razpadla tudi Avstro-Ogrska. Ustanovljena je bila Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki pa se je po združitvi s Kraljevino

Srbijo preimenovala v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS), leta 1929 pa je nastala Kraljevina Jugoslavija. S spreminjanjem države se je spreminjala tudi zakonodaja, ki je urejala položaj vojnih invalidov, civilnih vojnih invalidov ter vojnih vdov.

Obdobje od konca vojne pa do leta 1920, ko je izplačevanje invalidnin iz Avstro-Ogrske prenehalo, je izplačevanje prevzela Slovenija sama, saj so v tem času slovenske vojaške in civilne oblasti avtonomno odločale o vseh invalidskih zadevah. Invalidske družinske podpore je redno izplačevala z lastnim zagotavljanjem sredstev. Slovenija je v tem obdobju financirala 13.655 vojnih invalidov (15,3 % vseh invalidskih upravičencev v Kraljevini SHS).¹¹

15. maja 1920 je bila v časopisih *Domovina* in *Jutro* objavljena Nova uredba o invalidih, ki jo je izdalo Ministrstvo za socialno politiko. Ta uredba je priznavala novo pravico do stalne in izredne pomoči invalidom, družinam padlih (umrlih in pogrešanih) vojakov, sirotam brez očeta in matere, siromašnim bivšim internirancem in konfiniranim civilnim

Slika 2: Dr. Anton Breclj (1875–1943) je kot načelnik Invalidskega odseka po 1. svetovni vojni poskrbel, da je država invalidom pomagala pri celostni rehabilitaciji (Vir: Inštitut za zgodovino Medicine Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani)

osebam obojega spola, ki so bile poškodovane ali bolne, siromašnim družinam tistih oseb, ki so bile usmrčene iz političnih ali vojaških razlogov ali so umrli v času internacije ali zaradi bolezni, ko so jo takrat pridobile ali se jim je poslabšala, civilnim invalidom, tujim državlja-

Slika 3: Dr. Franc Minař (1889–1950) je bil po prvi svetovni vojni poslan na specializacijo iz ortopedije, postal prvi ortoped na Slovenskem in strokovno veliko delal z vojnimi invalidi (Vir: NUK – digitalna knjižnjica D-lib)

nom invalidom in družinam padlih. V članku je bilo zapisano, da bo izplačevanje prevzela pokojninska likvidatura v Ljubljani, pozneje pa delegacija ministrstva financ v Ljubljani.^{12,13}

Leta 1921 je začela veljati Uredba o začasni pomoči invalidom in rodbinam padlih vojakov. Zagotavljala je zaščito vojnim invalidom, ki jih je vojaška oblast spoznala za nesposobne za vojno službo in je bila njihova sposobnost za pridobitno delo zmanjšana za 20 %. Poleg tega je Uredba vključevala tudi vojne ujetnike, če so bili poškodovani, so zboleli, ali se jim je bolezen poslabšala ob prisilnem delu ali v taboriščih; civilne invalide, in družine padlih, umrlih in pogrešanih vojakov. Pravico do pomoči so imele tudi žene, otroci do 16. leta, starši ter mladoletni bratje in sestre tistega moškega, ki je bil telesno ali duševno nesposoben zaslužiti dovolj sredstev za njihovo vzdrževanje, pred tem pa je bila njihova oskrba odvisna predvsem od njega. Za popis je bilo odgovorno Ministrstvo za socialno politiko, ki je sprejelo nov pravilnik za ugotavljanje invalidnosti, enotno za vse pokrajine v državi. Uredba o začasni pomoči invalidom in rodbinam padlih vojakov je nudila različne vrste pomoči: brezplačno zdravljenje bolezni, ki jih je povzročila vojna in so se pojavile v šestih mesecih po koncu vojne ali pa tudi kasneje, če so dokazali, da jih je povzročila vojna, dostop do protez, ki so se izdelovale v državnih delavnicah, poklicno preusposabljanje, s katero naj bi se izboljšalo zdravstveno, duševno in premoženjsko stanje, podpora za izboljšanje premoženjskega stanu v obliki zemljišč, kmetijskih ali obrtnih priprav in orodja, semen, živine ali pa v obliki denarne pomoči, podeljevanje pravic za prodajo tobaka, srečk, razredne loterije in drugih monopolnih predmetov, z zaposlovanjem v državnih službah ter na splošno pomoč pri zaposlovanju, razni privilegiji, brezplačne vožnje na zdrav-

Slika 4: Invalidski zakon iz leta 1925 (vir: Invalidski zakon (št. 366). Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, 12. december 1925. p. 785. Dosegljivo 27.1.2016 s spletne strani: <http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:215>)

niški pregled, po proteze, v bolnišnico, zdravišče, kopališča ali šolo, in sicer z železnico, ladjami, poštanim vozom, državnimi avtomobili, tramvaji. Imeli so tudi pravico do pokojnine, posebnih dodatkov in kritja pogrebnih stroškov.¹⁴ Financiranje je prevzel državni proračun Kraljevine SHS, ki je sredstva črpal iz invalidskega davka. Številka vojnih invalidov v Sloveniji je padla na 5.577 (8,9 % vseh invalidskih upravičencev). Znižalo se ni le število prejemnikov, temveč tudi višina invalidskega prejemka.¹¹

Istega leta je bila objavljena tudi Uredba o spremembah in dopolnitvah prej omenjene uredbe. V Sloveniji se je ponovno priznala pravica do pokojnine invalidom z 20–25 % invalidnosti, pokojnina pa je bila enake višine kot pri tistih s 25- do 50-odstotno invalidnostjo. Ob-

javljene so bile tudi višine dodatka pri upravičencih do pokojnine na Slovenskem prostoru.¹⁵

18. decembra 1921 je uredbe zamenjal Zakon o začasni pomoči invalidom in rodbinam padlih, umrlih in pogrešanih vojakov kakor tudi nekaterih civilnih vojnih žrtev.¹¹ Po tem zakonu so imeli pravico do državne pomoči vojaški invalidi, vojni ujetniki, civilni invalidi, pogrešanci, interniranci in konfiriranci, družine padlih, umrlih in pogrešanih vojakov ter tuji državljani, ki so imeli zaščito v obsegu določil po mednarodnih pogodbah. Pomoč je zajemala brezplačno zdravljenje in umetne proteze, profesionalno reedukacijo, ki naj bi se končala z mojstrskim izpitom in diplomom, pomoč pri ustanovitvi ali izboljšavi samostojnega pridobitnega podjetja z oddajanjem zemlje poljedelcem ali sredstvi za poljedeljsko proizvodnjo, podeljevanje pravic za prodajo tobaka, srečk, zaposlitev v državnih službah ter javnih in privilegiranih podjetjih, razne druge privilegije, brezplačno vožnjo, pokojnino, posebne dodatke, pogrebne stroške in podpiranje združb vojnih invalidov.¹⁶

Invalidski zakon iz leta 1925

Leta 1925 je bil sprejet Invalidski zakon, ki je izenačil pravice invalidov med narodi Jugoslavije, čeprav so nekatere predhodne določbe še vedno vzdrževale razlike med Srbijo in Črno Goro na eni strani in vsemi drugimi narodi na drugi.¹¹

Zakon iz leta 1925 je vključeval vojne in vojaške invalide, družine oseb, ki so padle, umrle ali so bile pogrešane v vojni, družine umrlih invalidov, osebe, ki so bile onesposobljene pri opravljanju vojaške službe, službene ali javne dolžnosti, civilne vojne invalide obeh spolov ter družine padlih civilistov. Vključeval je tudi bodoče invalide, tiste, ki bi se med pregonom, spopadom ali obrambo meje

poškodovali ali zboleli, ter delavce vojaških zavodov in njihove nadrejene, ki bi se med vojaškim delom poškodovali ali bi zboleli.¹⁷

Kot vojnega invalida so smatrali tistega državljan Kraljevine SHS, ki je bil med opravljanjem vojaške službe ali do 6 tednov po koncu vojne brez lastne krivde poškodovan ali je zbolel in se je zaradi tega njegova sposobnost za delo zmanjšala do mere, da ga je pristojna oblast spoznala za invalida. Vojaški invalid pa je bil tisti, ki je v mirnem času, medtem ko je opravljal vojaško dolžnost, brez lastne krivde ali zbolel ali se poškodoval do te mere, da so ga pristojni priznali za invalida. Kot je bilo omenjeno, je zakon vključeval tudi civilne vojne invalide, tj. tiste, ki so pridobili med vojaškimi posredovanji, internacijo ali konfinacijo iste poškodbe ali bolezni kot vojni invalidi.¹⁷

Vojni invalidi so imeli podobne pravice, kot je bilo navedeno v prejšnjih uredbah: pravice do brezplačnih zdravstvenih storitev, protez in drugih ortopedskih pripomočkov, poklicne rehabilitacije, olajšav za opravljanje obrti, prednost pri dobivanju državnih služb, pravico do podpor in posojil za ustanovitev ali izboljšanje samostojnega pridobitnega podjetja, brezplačno vožnjo in popust na železnici, pravico do vzdrževanja v invalidskih domovih in za pogrebne stroške.¹⁷ Novost zakona je bila odkupnina invalidnine, s katero so lahko upravičenci do invalidnine zahtevali, da jim je država njihovo invalidnino odkupila v enkratnem znesku. S tem so si lahko zagotovili večje možnosti za ustvarjanje dobička kot s prejemanjem redne letne invalidnine, saj so znesek lahko uporabili za nakup zemljišča, zidanje hiše, ustanovitev podjetja, nakup živali ali druge opreme za zagon obrti. Invalidom, ki so po zakonu o agrarni reformi dobili zemljo, jim je pravica do invalidnine potekla ob koncu tistega

leta, ko so prvič pridelali pridelke z novo pridobljenega ozemlja.¹¹

V času tega zakona se je višina invalidnine precej povečala, vendar se to ni poznalo na ozemljih bivše Avstro-Ogrske, saj so na Slovenskem invalidnine dosegle le 6 % delavskih zaslužkov. Polno invalidnino so prejeli le siromašni invalidi in siromašne družine padlih žrtev, pojem siromašen pa je opredeljeval davčni cenzus, in sicer polno invalidnino so prejeli, če so plačevali manj kot 30 dinarjev neposrednih davkov letno, če pa so cenzus presegli, so bili upravičeni do polovične invalidnine brez dodatkov. V Sloveniji sta gospodarska rast in urejenost davčne evidence prispevali k preseganju davčnega cenzusa v večini primerov.¹¹

Invalidski zakon iz leta 1929

Zakon iz leta 1925 je še vključeval civilne vojne invalide ter družine padlih civilistov. Leta 1929 pa je bil izdan nov zakon, ki je odvzel državno zaščito in pomoč polovici dotakratnim upravičencem, med drugim tudi v celoti civilnim vojnim invalidom, mirnodobnim vojaškim invalidom in njihovim družinam.^{18,19} Status invalidov so izgubili tudi tisti z manj kot 30 % invalidnosti, veliko pa je bilo takih, ki so presegli nov davčni cenzus (120 dinarjev letno).¹¹

Vojni invalidi so imeli zaščito in pomoč v obliki vzdrževanja, če je bila njihova stopnja invalidnosti 100 % in so potrebovali tujo pomoč, invalidnine, proteze in druge ortopedske pripomočke, brezplačno zdravljenje, poklicne rehabilitacije, posredovanje dela in prednosti pri dobivanju državne službe, pomoč za ustanovitev ali izboljšavo lastnega pridobitnega podjetja, brezplačne vožnje in pogrebne stroške. Tudi ta zakon je zajemal odkup invalidnine in invalidske podpore za mlajše invalide in

Slika 5: 1938: Uredba o vojnih invalidih in ostalih vojnih žrtvah, definicija vojnega invalida (vir: Uredba o vojnih invalidih in ostalih vojnih žrtvah (števil. 629). Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine, 24. decembra 1938. p. 941–56. Dosegljivo 26.1.2016 s spletne strani: <http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:202>)

tiste z manjšimi odstotki invalidnosti ter tudi za vdove z otroki.^{11,19}

Družinam padlih v vojni, umrlih zaradi poškodb ali bolezni, pridobljenih med opravljanjem vojaške dolžnosti, pogrešanih ali umrlih vojnih invalidov je pripadala zaščita in pomoč v obliki invalidnin, brezplačnega zdravljenja, vožnje in pouka, če so bili siromašni, obubožanim staršem pa sta pripadali denarna pomoč in brezplačna vožnja.¹⁹

Uredba o vojnih invalidih in ostalih vojnih žrtvah iz leta 1938

Leta 1938 je bila sprejeta Uredba o invalidih in ostalih vojnih žrtvah, ki je vrnila pravice do invalidnine tudi civilnim invalidom.²⁰ Po tej uredbi so imeli pravico do polne invalidnine tudi starši padlih sinov. Pomembno pa je bilo predvsem to, da se je država vnaprej obvezala, kako bo zaščitila svoje državljane ob morebitni obrambi svoje domovine. V uredbi se je že čutila nevarnost prihaja-

joče druge svetovne vojne. V tem času je bilo v Sloveniji le še okrog 5.000 invalidov in 15.000 vdov iz prve svetovne vojne, ki so imeli pravico do invalidske zaščite. Podatki pričajo tudi, da je bilo premoženjsko stanje slovenskih vojnih invalidov zelo slabo, saj kar 67 % invalidov ni imelo lastnega stanovanja, 23 % se jih ni moglo preživljati in le 33 % je imelo v lasti nekaj zemlje.¹¹

Razvoj rehabilitacije po drugi svetovni vojni

Prva svetovna vojna je bila z velikim številom vojnih invalidov povod za razvoj vseh oblik rehabilitacije v Sloveniji. Tako je svoje mesto, poleg preventive in kurative, dobila tudi rehabilitacija. Rehabilitacijska dejavnost pa je pri nas pravi razcvet doživela šele po drugi svetovni vojni. Začela se je razvijati medicinska rehabilitacija, ki kot stroka zajema fizioterapijo, fizioterapijo, delovno terapijo, ortotiko in protetiko ter psihološko in socialno rehabilitacijo, v okvir katere sodi poklicna rehabilitacija. Sprva so se ukvarjali z odpravljanjem poškodbenih in bolezenskih posledic vojne. S tem pa so se pokazale potrebe po novih ustanovah. Najprej so v Kamniku ustanovili repatriacijsko bazo, kmalu pa je sledilo več novih domov in zavodov tako za otroke kot za mladino in odrasle invalide. Med drugim je bil leta 1954 ustanovljen v Ljubljani Zavod za rehabilitacijo invalidov (danes Univerzitetni rehabilitacijski inštitut Republike Slovenije – Soča), ki predstavlja osrednjo rehabilitacijsko ustanovo v državi.

Velika slabost v slovenskem prostoru pa je bilo pomanjkanje ustreznih izobraženega kadra, saj so šele leta 1947 v Rovinju organizirali prvo jugoslovansko šolo za fizioterapevte pod vodstvom Bolnišnice za kostno in sklepno tuberkulozo iz Valdoltre. Valdoltra je bila tudi sicer začetnica sistematične vsakodnevne fizi-

oterapije na Slovenskem.²¹ Po nekaj letih se je šola za fizioterapevte preselila v Ljubljano, kjer sedaj deluje Oddelek za fizioterapijo v sklopu Zdravstvene fakultete. Na Ljubljanski fakulteti se šolajo tudi drugi zdravstveni kadri, med drugim inženirji ortotike in protetike. Kasneje so v Sloveniji odprli še dve novi visoki šoli za fizioterapijo: leta 2009 v sklopu Evropskega središča Maribor (AMEU-ECM), ki je prva leta delovala v Murski Soboti, sedaj v Mariboru in leta 2015 Visokošolski zavod Fizioterapevtika v Laškem.

Po drugi svetovni vojni se je vspostavila tudi pri nas nova medicinska specialnost fizikalna terapija in rehabilitacija, pozneje preimenovana v fizikalno medicino in rehabilitacijo in nazadnje v fizikalno in rehabilitacijsko medicino. Sodobna rehabilitacija gradi predvsem na preostalih sposobnostih prizadete osebe. Tako je rehabilitacijska obravnava usmerjena predvsem na ohranitev ali restavracijo funkcije oseb z določeno okvaro ali prizadetostjo. Če izboljšanja funkcije s terapevtskimi postopki ni mogoče zadovoljivo doseči, pridejo v poštev substitucijski sistemi, ki na številne načine prispevajo k boljši končni funkciji. Celovita rehabilitacija bolniku po poškodbah ali boleznih zmanjšuje prizadetost in oviranost, hkrati pa jim pomaga pri vnovičnem vračanju v družbo.

Sklep

Finančno skromno, a ozaveščeno jugoslovansko območje je predvidevalo oskrbo vojnih žrtev na različnih ravneh. Za vojne invalide, civilne vojne invalide in tudi vdove ter potomce vojnih žrtev so poskrbeli po takratnih danostih. Prvo znamenje prizadevanj so ustanove, ki so se ustanovljale, širile svojo dejavnost, razvijale in nadgrajevale pa niso le svo-

jega znanja, temveč tudi znanje svojih oskrbovancev.

Vojne 20. stoletja so nas naučile, da ni najhujša le izguba življenja na bojišču, temveč je težavno tudi življenje po vojni. Ljudje, ki so doživeli vojne grozote, so postali invalidi na različnih področjih. Pomembno je povojno spoznanje, da se ljudem v potravmatskem obdobju ne nudi le fizična, temveč tudi duhovna in duševna oskrba. Z razvojem fizioterapije, delavne terapije, ortopedije in travmatologije se je dvignila raven oskrbe na fizični ravni. Z razvojem protetike in ortotike pa se je vsaj delno vrnila funkcionalnost sicer že izgubljenih udov in nekaterih drugih delov telesa (npr. očesne proteze). Velikega pomena za rehabilitacijo so bile tudi šole, ki so priučile invalide različnih obrti, da so z lastnimi rokami in delovno voljo zagotovili vsaj del preživljanja sebe in svojih bližnjih in s tem ohranjali osebno dostojanstvo. Pomembna je bila tudi vrnitev invalidov v domače okolje, saj so med svojci lažje preboleli tako telesno kot duševno travmo vojne.

Kljub številnim vojnim izkušnjam človeštva novim rodovom niso priznane nove grozote in žrtve. Brezmejni človeški pohlep in huda medčloveška nestrpnost se na trpljenje posameznika ne ozirata. Za vsem tem pa med preživelimi ostajajo razdejanje ter osebne, telesne in duševne travme. Z izgubo ali s pohabljenjem posameznika ostane čustveno in gmotno zaznamovanih več ljudi, kar kljub razvoju medicine in napredovanju tehnologije načne družino in v širšem pogledu vso družbo. Skrb za vojne invalide torej vpliva na celotno družbo, zato je pomembno, da je ustrezno pravno urejena, da se dejansko v praksi izvaja in zajema celosten vidik uspešne rehabilitacije.

